

FARKLILIK SİYASETİ ÜZERİNDEN BAĞIMSIZ KIRGIZİSTAN'DA ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE ÇOKDİLLİ EĞİTİM POLİTİKALARI

Doç. Dr. Emine YAVAŞGEL¹, Arş. Gör Topçugül NARMAMATOVA²,

Arş. Gör. Uğur ÜNAL³

ÖZET

“Bugün her yeri sis sarmış bulunmaktadır. Bu sisin dağıtılabileceği ümidinden vazgeçmiyorum ve eğer dağıtılmasına bir yardımım olabilirse bundan mutluluk duyarım.”
Jürgen Habermas

Demokratik kuramın farklılık siyaseti ışığında yeniden betimlenmesi gereği olarak kimlik ve farklılık arasında sorunlu bir ilişki bulunduğu son dönem heyecanlı tartışma konularındandır. Söz konusu bu sorunlu ilişkiye, daha çok Orta Asya genelinde, ancak Kırgızistan özelinde yürütülen eğitim dili politikaları ve planlamaları perspektifinden hareket ederek, demokrasi içerisinde izlenebilecek makro ve mikro düzlemlerde nasıl bir yol bulunacağına ilişkin sorgulamalar, sorgulama sonucu elde edilen veriler, sanılar, saptamalar, sonuçlar ve değerlendirmeler bu çalışmada bulunabilecektir.

Ulusal kimlik sorununa genel bir kültür sorunu olarak yaklaşmak gerekir. Tüm bir ulusu kapsayacak ortak ve özgün duygu halinin nasıl yansıtıldığını, niçin belli durumlarda ortak davranış biçimlerinin oluşabildiğini açıklamak amacıyla bu yaklaşımdan yola çıkmak sine qua non⁴ olarak görülmektedir. Aslında dünyada

¹ Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, yavasgel_emine@yahoo.com

² Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, tuma_2010@yahoo.com

³ Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, unalugur09@gmail.com

⁴ Kaçınılmaz

yaşayan devletlerden daha çok sayıda millet vardır. Dolayısıyla milleti yaratan ortak yaşamışlıklar, bir başka ifadeyle tarihsel deneyimin ortaklığı birlik inancını güçlendiren, bütünlüğü oluşturan kimi simgeler/işaretler (diller) yaratmaktadır. Bu yüzden, çokuluslu devletleri bir arada tutmanın yolları üzerinde ilerlemek oldukça zorlayıcı görülmektedir. Bu anlamda, saha çalışması çoktopluluklu, dolayısıyla çokkültürlü sosyal yapı sunmasından ötürü Orta Asya'da Kırgızistan üzerinden betimsel istatistiksel yordamla gerçekleştirilen, Kırgızistan İstatistik Kurumu'ndan alınan verilerden hareketle yürütülen bu çalışmada temel tartışma ekseninin etnik çatışmaları ortadan kaldırabilecek kültürel demokrasi olgusu etrafında yapılmasına büyük önem verilmiştir.

Kültürel demokrasi, en yalın anlatımla, iletişim özgürlüğü'dür. Gerçek anlamda demokratik siyasetler kültüre dayanır ve herkesin kültüre ulaşması hakkını savunur. Toplumlar kimliklerini kendileri için yaratıcı esin kaynağı niteliğindeki kültürel varlıklarında buldukları için her halkın kendi kültür varlığını yaşamak ve korumak hakkı ve görevi saklı tutulmalıdır. Bu sebeple, özellikle çokuluslu toplumlarda kültürün başat aktarıcısı olarak eğitim politikalarının ve planlamasının oldukça büyük değer taşıdığı tartışmasız görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın sorunsalı önemini bu platformda son derece haklı ve geçerli etkenlerle ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Kültürel Demokrasi, Farklılık Siyaseti, Çokkültürlülük, Çokdilli Eğitim Politikaları, Orta Asya, Kırgızistan

MULTICULTURALISM AND MULTILINGUAL EDUCATION POLICIES IN INDEPENDENT KYRGYZSTAN THROUGH DIVERSITY POLICY

ABSTRACT

“Today, the whole place is surrounded fog. I'm not giving up hoping that this mist is distributed and I'll be happy if I give any help for this distribution”
Jürgen Habermas

The troubled relationship between identity and difference as part of describing democratic theory in the light of the politics of difference became the hotly debated topic in the last period. We can approach to this problematic relationship the case of Kyrgyzstan as general in Central Asia, where carried out perspectives of educational language policy and planning. In this study will be available queries related to how to find a right way in macro and micro planes in a democracy, the data obtained by querying, presumptions, observations, results and assessments.

We must approach to the problem of national identity as a general problem of culture. In order to explain how are reflected common and unique feeling which can be cover all entire nation, why sometimes can be formed a common behavior patterns it's seen as sine qua non to hit the road with this approach. In fact, there is living more nationality than the states in the world. Therefore, common experiences which created the nation, in other words, the historical experiences are forming some symbols/signs (language) which strengthens the belief of unity and integrity. For that, it seems quite challenging to hold multicultural states together and proceeds in a way. In this sense, fieldwork was Kyrgyzstan in Central Asia, as it submitted a multicultural social structure and due to the descriptive statistical procedure, which obtained from the Kyrgyzstan Statistics Committee, there is given a great importance to the phenomenon of cultural democracy which is able to eliminatethe ethnic conflicts.

By the simplest words cultural democracy means freedom of communication. Indeed, all democratic politics based on culture and defends the right that everyone achieves to culture. Every community found a cultural identity as a source of inspiration for the creative assets for themselves. Therefore, should be stored the right and the duty of all peoples to live and maintain their own cultural presence. For this reason, educational policies and planning carries a fairly large importance as a principal transmitter of culture, especially in multinational societies. Therefore, the question of this study suggests its importance with extremely reasonable and valid factors.in this platform.

Keywords: Cultural Democracy, Diversity Policy, Multiculturalism, Multilingual Education Policies, Central Asia, Kyrgyzstan..

1. Giriş

“Doğa gibi bir varlığı düşünün, başına buyruk bir biçimde savruk, başına buyruk biçimde kayıtsız, amaç ve düşüncelilikten yoksun., aynı zamanda verimli, yapayalnız ve belirsiz... Yaşamak tam anlamıyla bu Doğa'dan farklı olmaya çalışmak değil mi? Yaşamak değerlendirmek, tercih etmek, farklı olmayı istemek değil mi?”

Friedrich Nietzsche

Farklılıkları reddetmek yerine, tanıyan çoketnikli bir devlette toplumsal birliğin kaynağının neler olduğu çok fazla tartışılmış bir konu değildir. Farklı bir etnik yapıdan gelen bir vatandaşın hem kendi etnisitesi'nin özelliklerini taşıyıp hem de güçlü bir yurtseverlik duygusu ile büyük siyasal bünyeye bağlılık gösterebilmesinin olanakları yaratılmalıdır. İster uniter ister çokuluslu devlet olsun ulusal birlik ortak değerler'e(1) bağlıdır.

Kültürel farklılıklardaki çeşitliliğe rağmen güçlü bir yurtseverlik duygusu yaratmak çokuluslu devletler için bugün en fazla önem taşıyan konuların başında yer almaktadır. Konu daha çok modern toplumlarda birliğin kaynağının ortak bir adalet kavrayışı ekseninde inşa edilmesi gerekliliği üzerinden tartışılmaktadır. John Raws'a göre de “iyi düzenlenmiş bir toplum ayrılmış ve çoğulcu da olsa siyasal ve toplumsal adalet üzerine kamusal anlaşma, yurttaşlararası dostluk bağlarını pekiştirir ve birliktelik duygusu yaratır.”(Rawls 1980:540)

Tarihsel başarıların yarattığı gurur duygusu, ortak değerleri yaratabilmenin en güçlü değişkenini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu gurur kaynağını güçlendirecek, pekiştirecek role sahip olan eğitim olgusuna daha farklı bir algı ile yaklaşmak gerekmektedir. Bu nedenle çalışmada Kırgızistan'ın çoketnikli yapısının yaratabileceği toplumsal anlaşmazlıklara çözüm üretecek ve aynı zamanda ülkenin bekaası'nın teminatı rolünü üstlenecek bir alan olduğu için eğitim olgusuna yaklaşmıştır. Ancak toplumsal birliğin kültür üzerinden inşa edilebilme olasılığı ve de kültürün de ancak dil üzerinden taşınılabiliyor olması sebebiyle Kırgızistan'da ortak değerleri yaratma çabasında ya da politikalarında dil ekseninde eğitim alanı incelemeye alınmış bulunmaktadır.

2. Çoketniklilik siyaseti üzerinden kültürel demokrasi

19. yüzyılda dönemin düşünürlerinden A.V.Dicey, çokuluslu devletlerde yurttaşların ‘çok özgün bir duygu hali’ni aradıklarını belirtmişti. Dicey'e göre, bu ülke yurttaşları birlikteliği değil birliği istemektedir.(Will Kymlicka:1998) Dolayısıyla odaklanılması gereken nokta bu birliği sağlayacak özgün duygunun nasıl oluşturulabileceği konusunda tartışma yürütmektir. Hatta, de facto çözüm için

kuramcılara düşen, sözü geçen bu özgün duygunun içeriğini açığa çıkarmak, bir anlamda doğasını keşfetmek olmalıdır.

Genel olarak ifade etmek gerekirse, azınlık gruplarının temsil hakları istemi bir katılım, bir kapsanma istemidir. Dolayısıyla toplumsal ve siyasal düzenler açısından çöketniklik ve temsil hakları, toplumsal bütünleşme ve siyasal birliği bozucu değil, aksine geliştirici niteliklere sahiptir. Bu sebeple özyönetim ya da ayrılmacılık siyasetleri ile karıştırılmaması gerekir.(2) Kendilerini baskı altında hisseden gruplar özel temsil hakkı isterken, genellikle büyük siyasal topluluğun otoritesini tartışmasız kabul ederler. Benzer biçimde çöketniklik hakları da büyük siyasal yapının otoritesine karşı bir hak arayışı değildir. Söz konusu bu hak istemleri, sözgelimi “göçmenlerin büyük toplumun ekonomik ve siyasal kurumları içinde çalışacaklarını; ancak bu kurumların hizmet ettiği nüfusun artan kültürel çeşitliliği yansıtmak üzere düzenlenmesi”(Kymlicka 1998:275) gerektiğini varsayar. Dolayısıyla özyönetim hakları için bunları söylemek olası değildir.

Olgusal açıdan konuya yaklaşırsa, yurttaşlık, esasında iki ana özelliği bünyesinde taşır. Bu yurttaş ve egemen arasındaki karşılıklı yükümlülük'tür. Yurttaşlık aynı zamanda devletin belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan ve üzerlerinde denetim sahibi olduğu bireylere tanıdığı sivil, toplumsal ve özellikle siyasal haklar bütünüdür. Jean Bodin'in *Six Livres de la République*'te de işaret ettiği üzere, birinci özellik, bir devlete bağlanma ilişkisine, ikincisi ise aynı zamanda hem yönetenlerin haklarını, hem de yönetenlerin meşruiyetini sağlayan siyasal özgürleşmeye atıfta bulunur. Aslında Adam Smith'in *The Ethnic Origins of Nations* adlı yapıtında açıkça belirttiği gibi uluslar, kendileri de mitler ve simgeler yolu ile ortaya çıkan, ancak esneklik gösterebilen bir kimliği taşıyan etnik yapılardan türerler.

John Raws'a göre de ortak yurttaşlık yalnız “makul olma, hakkaniyet, uzlaşma isteği ve ötekine yardım elini uzatma”(Kymlicka akt. 1998:279) gibi siyasal erdemleri ilerletir. Bunun içindir ki, ortak yurttaşlık anlayışı adı geçen bu erdemleri çoklu-topluluk içinde ne denli uygulayabilmektedir sorusu ile karşılaşıldığında yanıt bulmak çok ta kolay olamamaktadır. Bu nedenle sosyo-ekonomik siyasetler kültürel demokrasi içerisinde yapılandırılmadıkça çağdaş nitelik taşımaları söz konusu olamaz.

Kültürel demokrasi en yalın anlatımla iletişim özgürlüğüdür.(Topuz 1998) Herkesin kültüre ulaşabilmesi hakkını savunur. Şu da söylenebilir, gerçek anlamda demokratik siyasetler kültüre dayanır. Kültürel demokraside her şeyden önce insanın yaratıcı niteliklerinin geliştirilmesi söz konusu edilir. Kültürün demokratikleşmesi ise kültür mirasına herkesin ulaşabilmesi anlamına gelir. Kültürel demokrasi ve

kültürün demokratikleşmesi, bu anlamda, birbirini tamamlayan, vazgeçilmez iki olgu niteliğinde görülmektedir. Toplumlar kimliklerini kendileri için yaratıcı esin kaynağı niteliğindeki kültürel varlıklarında buldukları için, her halkın kendi kültür varlığını savunmak ve korumak hakkı ve görevi saklı tutulmalıdır. Ancak günümüzde etnik ayrılıktan kaynaklanan önyargıların kültürlerarası birlikte yaşamı tehdit etmesini engellemenin zorlu olduğu da ortadadır.

İnsan gelişiminin en önemli amaçlarından biri bireyin toplumsal ve kültürel alanlarda gelişmesidir. Kültürel yaşama ulaşma ve katılma tüm toplumlarda bireylerin temel haklarından kabul edildiğinden, hükümetler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 27. maddesine göre bu hakkın tam anlamıyla kullanılabilmesi için gerekli çevreyi yaratmakla görevlidir. Sınıf, iktidar, baskınlık, yetke, toplumsallaşma, düşünüyapı, kültür ve eğitim gibi kavramlarla düzenlenen insan dünyasının toplumsal haritası içerisinde özgür birey, insan türünün evrensel bir koşulu olmaktan çok uzaktır. Bireysel özgürlük yakın geçmişte üretim ve iktidar alanından tüketim alanına kayarak, toplumsal düzeni bir arada tutan bağ olarak merkezi konuma yükselmiştir. Özgürlük toplumsal bir ilişkiyi, toplumsal koşulların asimetrisini işaret eder. Özünde toplumsal bir farkı belirtir. Bu nedenle Michel Crozier'nin *The Bureaucratic Phenomenon* adlı yapıtında vurguladığı üzere, bugün özgürlük yönetme, iktidarda söz sahibi olma yeterliliğidir. (Bauman 1997:27-45) Kısıtlananlar olduğu sürece özgürlük ayrıcalık ve iktidar olarak kalacaktır.

Tüm toplumsal yaşam alanı açısından konuya yaklaşıldığında, kişinin koşullarına hakim olduğunun özbilinci, özgürlüğü, bu anlamda insanlığın modern zamanda elde etmiş olduğu en büyük başarı olarak kabul görür. "Devlet tarafından 'terk edilmek'ten çok, kişinin kendini yönetme yetisi anlamında özgürlük Batı dünyasını çağdaş tarihine kavuşturan devrimci hareketlerin düşü olmuştur.(...) 1789'daki Fransız Devrimi 'hiçbir şeyi' yani, Triers-Etat'ı (ulusal icraatın yürütümüne karıştırılmayan ulusun büyük çoğunluğu) 'her şeye'; kamu çıkarına olan tüm konularda karar verecek bir güce dönüştürmeyi hedeflemiştir." (Bauman 1997:132)

Aslında kamu sorunlarına duyarlılığı ifade eden, isteyerek bu sorunlara eğilim anlamındaki özgürlük düşüncesi bir ütopya olarak kalmış, bu nedenle tarih içerisinde modern toplumlar kamu alanı istemlerinin dile getirildiği yer olmaktan çoktan çıkmışlardır. Bu durum ne yazık ki bireysel özerklik ile kamusal olanlara kayıtsızlığı birbirleriyle karşılıklı bağımlı ve koşullu hale getirmiştir. Hannah Arendt'e göre ise bu durum ilk baştaki kamu özgürlüğünün yerini bireysel mutluluk ülküsünün almasını beraberinde getirmiştir. (Arendt 2009) Böylelikle, bireyin kendi mutluluğunu elde etmek için uğraşma hakkı ile özdeşleşen özgürlük kavramı, topluluksal özdenetim sağlamaya ilişkin içerikten uzaklaştırılmıştır.

Oysa ki her ulusal kültür, evrensel kültürün içinde bir parçadır ve doğru ulusçuluk ulusal kültürü evrensel kültürle sürekli alış-veriş içinde gören, evrensel kültürden aldıkları kadar evrensel kültüre verdikleri ile de varolan ulusçuluktur. Evrensel kültür insanlığın, binyılların ürünü olan ve bundan sonra da devam edecek olan ortak malıdır, bu yüzden evrensel kültürle kendimizi bir ulusun üyesi olmaktan önce insanlığın üyesi olarak görürüz. Bu anlamda, doğru ulusçuluk evrensel kültüre katkıları olan ulus olmanın yanında, bu kültüre kendi ulusal katkısını daha da arttırmaktan geçer.(Fethi 1995:109-110)

Açıkçası, tüm farklı yanlara ve özelliklere karşın, ulusal kültürler yine de kendilerine benzeyen bir bütünlük gösterirler. Farklı kaynaklardan yeni bileşim ve birleşimler yaratma yetisi, kültürü bütünlükten bir güçtür de aynı zamanda. Bu nedenle kültürü sürekli bir oluş olarak değerlendirmek en doğru yaklaşım olacaktır hiç kuşkusuz.

Ancak en çok gücünü çekilen şey, ortak değerler arasındaki diyalog'un kurulabilmesidir. Tekil oluşumlar arasında bir hareket birliğinden kültür diyalogu'na geçmenin olasılığı ve gerekliliğinden yola çıkılarak Lévi-Strauss'un tek bir evrensellik kutbunun olduğu saptamasına varılabilecektir. Claude Lévi-Strauss insanlığın çoğulluğu kavrayışını öne çıkarırken, bu kavramın insanlığın artık 'bir ve bölünmez' olmadığı anlamına gelmediğini de belirtmektedir. Lévi-Strauss'un söz konusu çoğulluk kavrayışı, yapısalcılığın yalnızca farklılıkların anlamlı olduğu ve düzen oluşturduğu yolundaki büyük fikrine güç vermektedir. Lévi-Strauss'a göre "evrenselliğe, kentselliğe ya da laikliğe, her türlü aidiyeti, özel bir gelenek içinde kurulmuş her şeyi reddederek ya da inkar ederek ya da mümkün tek temel temel yokluğu ve kaybı olduğunu belirterek varılacağını sanmak bir hatadır.(...) İstese de istemese de her kültür, Paul Ricoeur'un ifadesini kullanırsak, özel bir karışımından oluşmuş 'etico-mitsel bir çekirdek'tir. Bu çekirdek eleştirilmek yerine inkar edilmedikçe, çoğu zaman daha da etkinleşmektedir."(Lévi-Strauss:1997:15) Bu nedenle kendiliği yeni yeniden yaratmak isteniyorsa, özgürlükler içerisindeki farklılıklar'ı demokratik yapı içerisinde yerleştirebilme başarılmalıdır.

3. Çoğulcu [Auto-telos]* bir yurttaşlık kavramına doğru

Demokratik yönetimi oluşturan temel öge yurttaşlıktır. 1980'lerden başlayarak, küreselleşme sonucu beliren kimlik siyasetlerine bağlı olarak yurttaşlık kavramı yeniden ele alınmaya başlanmıştır. Özellikle de haklar bağlamında yeni yurttaşlık tanımları üzerinde durulmaktadır. Modern zamanlar için, devlet olarak biçimlendirilen siyasal bir birim içerisinde bireylerin etken şekilde rol almalarını gerektiren bir zorunluluklar bütünü biçimindeki yaklaşımı, yurttaşlığı kavramsal olarak en iyi içselleştiren betimlemelerden biri olarak gösterilebilir. Özellikle yurttaş olarak tanımlanan bireylerin evrensel bir bakış açısını içselleştirmeleri öngörülür. Hannah Arendt'in *Totalitarizmin Kaynakları*'nda belirttiği gibi yurttaşlık olgusu dayanışma ve farklılığın tanınması gibi değerlere dayalı kamusal bir kimliğin oluşumu için gereklidir.(Arendt 1996) Kamusal örgütlenme de ancak çoğulculuk temelinde kendisini belirleyebilmektedir.

Yurttaşlık insanın doğal bağımlılığının alabileceği tek meşru biçimdir. Öyle ki, yurttaşlık bağı çözülemez doğal bağın tek meşrulaştırıcısıdır, çözülemez bağları gönüllü duruma getirir ve her durumda bütün insanların paylaştığı kaderi ortak ve karşılıklılığa duyarlı kılar. Günümüzde kültürel farklılaşma süreçlerinin etkilediği yurttaşlık kavramı, demokrasiye geçiş sürecinin farklı olarak yaşandığı toplumlarda farklı tarihsel koşullarda ortaya çıkmıştır. Modern demokrasilerin günümüzde karşı karşıya olduğu en önemli gerginlik, serbest piyasa koşulları ile demokrasi arasındaki gerginliktir. Bu durum, kendisini özellikle eşitlik ve özgürlük sorunsalının(Barber akt. 1995:265) siyasal düşünce tarihinde kuramsal olarak kurgulanmasında kendini hissettirir.

Aristoteles'in çok önce işaret ettiği gibi yurttaşlık bağı aslında diğer bütün bağları düzenleyen ve yöneten tek bağıdır. Bir başka ifadeyle içinde diğer, kişisel ve özel toplumsal ilişkilerin serpilip gelişebileceği kamusal yapıyı yaratan bağıdır. Yurttaşlık her şeyden çok, hukuksal bir terim olarak bir eylem teriminden çok, bir kimlik terimidir ve yüklendiği sorumluluk yurtseverlik sorumluluğudur. Bu nedenle çoğulcu demokraside(3) de betimlenen yurttaş tipi sorumlu yurttaşdır. Yalnız özgür ve eşit yurttaşlar temelinde demokrasinin uygulamada özgürlük ve halkın egemenliği ile özdeşleştirilebilmesi söz konusu olabilecektir.(4) Bilindiği üzere çoğulculuğun gereklerinden biri de, örgütlenme ve örgütlü katılımdır. Bireyin üyesi bulunduğu toplumsal kesimiyle birlikte örgütlü olarak karar alma ve uygulama süreçlerine katılma hakkı vardır. Ancak, tarihsel süreç bu hakkın de facto kullanımının hiç te kolay gerçekleşmediğini açığa çıkarmaktadır. Bu nedenle yurttaşlık bilincini yeniden canlandırmaya katkıda bulunmak amacıyla hem devlet hem de sivil kaynakların daha etkin kullanımıyla sosyo-ekonomik refahın artırılmasının önkoşul niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır.

4. Toplumsal yapıda kimlik ve kimlik değişiklikleri

Kimlik ve kimlik değişiklikleri sorunları iletişim biçimleri ve akışıyla birbirinden ayrılmaz bir biçimde ilişki içerisinde. Kùltürler, kimlikler ve yaşam tarzları bakımından önemli değişimlere sahne oluşturan unsurları, kapitalist ekonomilerin tarihsel gelişimi içerisinde rahatlıkla bulabilmek olasıdır.

Küresel bir devirde eskisi gibi tutarlı ve bütünlük ifade eden bir kimlik duygusunu korumak, kaybedilene yeniden kazanmak oldukça güçtür. William Connolly'nin *Kimlik ve Farklılık*'ta belirttiği gibi, yerleşik kimlik ve farklılıklar dairesinde kaldığımız zaman kimliğimizi, ötekinin değerini azaltmak suretiyle koruma yoluna gidiyorsunuz. Ötekinin oluşturulduğu kimlikler alanını aştığımız zaman bilgilendirmek istediklerinizle iletişim kurabilmeniz için gerekli kimlik ve zemini kaybediyorsunuz. Kimlikle farklılık birbirine ilişkin iki olgudur. Öyle ki, farklılığın öteki-kimlik olarak kendine bir yer açmasını sağlayan bir araç olarak demokrasi, aynı zamanda kimliğin dogma durumuna getirilmesinin siyasal meşrulaştırılmasını da sağlayabilen bir araç şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu konuda ilklerden sayılabilecek Connolly'nin agonistik (tartışmacı) demokrasi önerisini bu anlamda dikkate almak gerekmektedir. Agonistik demokrasi kimliğin yaşam açısından gerekliliğini olumlayan, onun dogma durumuna getirilmesine karşı çıkan ve insan yaşamının çok biçimli çeşitliliğini koruma kaygısını kimlik ve farklılık(5) arasındaki karşılıklı ve mücadeleyle birleştiren siyasal bir yoldur. Farklılığın tanımlanması kimliğin mantığı içinde yer etmiş bir gerekliliktir. Ötekiliğin inşa edilmesi yoluyla kimliğe özgüveninin kazandırılmasıdır. Bunu da insanın insan olmasını sağlayan araçları araştırarak ve bu oluşumların ötekiler üzerinde yarattığı etkileri çözümleyerek yapmak gerekir.

Paul Mussen'e göre de kimlik oluşumunun ne zaman ve nasıl kazanıldığı, bazılarının ise bireysel bir kimliğe niçin ulaşamadıkları hakkında henüz yeterli bir bilgi elde edilebilmiş değildir. Ancak, kimlik duygusu bir kez kazanıldığında birey ile dünya arasında bir araç rolü oynar; olayları ölçen ve değerlendiren bir mekanizma gibi işler. Kişinin benlik imgesinde bir yandan farklılık duygusu, öte yandan tutarlılık ve süreklilik duygusu bir araya gelmektedir. Bu iki olgu benlik imgesinde sıkı sıkıya birbirine bağlı bulunmaktadır. Ve kimlik kavramı da bu iki olgunun ikisini birden içermektedir. Bu anlamda da, Eric H. Erikson *Adolescence et crise: la quete de l'identité*'de kimliği bir bilinç (belirli bir koşulda farklılığı ifade eder) ve bir süreç (değişik koşullarda aynılığı ifade eder) olarak tanımlamıştır.

Esasında kültürel ve siyasal anlamda kimlik sorunsalı Fransız Devrimi öncesinde ve sonrasında de facto oluşumlarla ilgilidir. Bu oluşumlar arasında kolonizasyon, endüstrileşme, milliyetçilik ve kosmopolitizm gibi olguların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Nuri Bilgin'e göre kimlik sorunu, özellikle bu süreçler içerisinde ortaya çıkarak kristalleşen iki tarihsel düşünce akımıyla yakından bağlantılıdır. Söz konusu akımlardan ilki evrensellik, öteki ise farklılaşmadır. Nuri Bilgin Kollektif Kimlik'te ister etnik ister toplumsal olarak nitelendirilsin kimliğin bir kurguya tarihsel olarak oluşturulmuş, inşa edilmiş bir temsiller düzenine dayandığına işaret etmektedir. Dolayısıyla gündelik yaşamda söz konusu kurgunun nasıl inşa edildiği toplum psikolojisinin sorunsal nesnesine dönüşmektedir.

Toplumsal kimlik belirli bir alanda (territoire) kök salmış bir takım grupların (etnik toplulukların) öteki gruplardan farklarını ortaya koyma, vurgulama istemidir, bu nedenle belirli bir durumu değil bir süreci yansıtır. Öyle ki tarihsel olayları, anıları, simge, mit ve efsaneye, bu olayların katılımcılarını/aktörlerini ise kahramanlara, simge kişiliklere dönüştürür. Bu dönüştürüm işleminde aydınlar, sanatçılar ve kitle iletişim araçları ise katalizör rolü oynar. Etnik kimlik bir varoluş gerçeğinin sonucudur. Nesnel düzeyde yaşanan ve kavranan bir aidiyet bilincidir. Bir anlamda etnik kimlik, somut ve nesnel verilerden gözlenebilir davranışlara dayalı olarak tümdengelsel çıkarımlarla yapılandırılmış kavramsal bir şemadır.

Kültürlerin ve kimliklerin çeşitliliği doğal bir olgu değildir. Budun/kavim/ırk merkezçiliği (ethnocentrism) hem ilkel hem de modern toplumlarda gözlenen psikolojik temellere dayanan çok yaygın bir tutumdur. Derrida'ya göre de toplumsal kimliğin oluşması daima 'onlar'a karşı 'biz'in yaratılmasını gerektirir. Demek ki toplumsal kimlik belirli bir insan grubunun kendi konusundaki bilinci ve duygusuyla ilişkilidir.

P.A. Taguieff ise *Essais sur le racisme et ses doubles*'unda etniklik kavramının taşıdığı anlam yüklerinden hareket ederek, etnikliğin bir anlamda tabu haline gelmiş ve 'pejoratif' bir anlam taşıyan ırk kavramının yumuşatılmış, giydirilmiş bir biçimi olabileceğine dikkatleri çekmektedir. "Kimlik duygusu, belirli bir etnik grubun kendi farklılığını ortaya koymak üzere kendisi için bir referans kaynağı olacak toplumsal bir geçmiş yaratma çabalarıyla ilgilidir."(Bilgin akt. 1995:63)

Bugün için etnik kimlik istemlerinin özellikle ayrılıkçı akımlar tarafından güçlü bir şekilde dile getirildiği söylenebilir. Ve hatta etnik kimlik olgusuna dayandırdıkları savunularını milliyetçilikle çakıştırma çabaları da dikkat çekici bir durum oluşturmaktadır. Hobsbawn, *Milletler ve Milliyetçilik* (Hobsbawn 1995:25-224) adlı yapıtında özellikle bu iki kavramın birbirinden ayırt edilmesinin önemi

üzerinde ısrarla durur. Hobsbawn'a göre milliyetçilik siyasal bir programdır ve de üstelik tarihsel açıdan oldukça yenidir. Uygulamada bu program olabildiğince yekpare toprak parçası üzerinde egemenlik kurma anlamına gelir. Aynı zamanda da Hobsbawn son iki yüzyıllık insanlık tarihinden çarpıcı sonuçlar çıkardığı yapıtında milliyetçiliği insanların zenginleşen kimlik arayışlarının çok gerisinde kalan ve geleceği olamayan bir eğilim olarak değerlendirir.

5. Kırgızistan'da kültürel farklılık siyaseti üzerinden çokkültürlülük olgusu

Kendini modern olarak tanımlayan bir toplumda, o toplumun tüm üyelerini bağlayıcı nitelik taşıyan ve bu nedenle de siyasal nitelikte kararların alınması, kuralların belirlenmesi, bu karar ve kuralların uygulanmaya konulması mutlaka bir meşruluk zeminine oturmak zorundadır. Meşruluğun ortak toplumsal rızaya (social consensus) dayanması gerektiği modern zamanlarda meşrulukla ilgili temel sorunlar şöyle özetlenebilir: Ortak toplumsal rızanın esası olan ortak toplumsallıktan ne anlaşılması gerekir? Ve ortak toplumsal rızanın oluşması süreci ne gibi ilkelere, ne tür kurumsal çerçevelere dayanmalıdır?

Meşruluk arayışı zeminindeki bu yaklaşımda demokrasi, bir hükümet kurma yöntemi olmanın ötesinde, toplumsal bağlayıcılığı olan kararların alınması ve uygulanması süreçlerini meşruluk kavramı açısından eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutmayı olanaklı kılan ölçüleri içermektedir. Bu ölçüler doğrudan doğruya siyasal kararların bir kamusal diyalog süreci sonucunda oluşacak uzlaşma temelinde meşruluk kazanacağını kabul etmekte ve böylesi bir diyalog'un uygun koşullarda gerçekleşmesi için zorunlu olan temel ilkeleri ifade etmektedir. Buna göre siyasal kararlar şu koşullar altında ülküsel anlamda tam bir demokratik meşruluk zeminine oturur:(Köker 1997:45) 1/ Herkes birbirini, hiçbir sınır koymaksızın özerk ve rasyonel özneler olarak karşılıklı kabul edip tanımalıdır, 2/ Konuşma ve eylemde bulunma yeteneğine sahip herkes (kamusal) tartışmaya eşit koşullar altında katılma olanağına sahip olmalıdır, 3/ Rasyonel söylemde hiçbir şey -güç kaynakları, zenginlik, gelenek ve otoritenin hiçbirini- bir tabu olamaz ve olmamalıdır.

Charles Taylor'u(Köker akt. 1997:45-50) izleyerek söylenirse, insanlar toplumsal konumlara göre tıpkı kast benzeri gruplara bölünmüşlerdir, ancak yine de bu bölünmenin hukuksallaştığı ve statikleştiği modern dönem öncesi toplumlardan farklı olarak, modern koşullar altında bireylerin kimlikleri dışarıdan değil, bireylerin öteki'lerle girdikleri diyalog süreçleri aracılığıyla kurulmaktadır. Böylesi bir diyalojik kimlik, kültürel istemlerin statik değil dinamik, bir başka deyişle değişime açık olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım, yine Taylor'un kamusal alanın 'seküler' niteliği üzerindeki vurgusuyla da tutarlı görünmektedir. Taylor'a göre kamusal alan

ve bu alanda gerçekleşen diyalog, insanın toplumsal ortak ilgi konusu olan sorunlara tartışma içinde çözüm bulmayı amaçlayan eyleminin hiçbir aşkın (ilahi, kutsal ya da kutsallaştırılmış) sınırlamaya tabi tutulmamasını ifade etmektedir.

Bu noktada, Kırgızistan'ın genel toplumsal yapısına bakmak gerekirse, Sovyet döneminde Kırgızistan'da boylar arasındaki ilişkilerin dondurulduğu görülmüştür. Hatta, 1990'lı yıllarda ekonomi ve siyasi liberalleşme döneminde de bu süreç devam etmiştir. Öyle ki, SSCB'nin yıkılışından sonra toplum ilişkilerinde yarı feodal sistem yeniden canlanmış ve boy faktörü yüksek bir seviyeye çıkmıştır. Boylara (uruk) bölünme insanlar için büyük önem kazanmıştır. Bu konu, gayriresmi sosyal garantilerin faktörü olmuştur. Klan veya boy içerisinde yüksek rütbeli bir devlet adamının mevcudiyeti o boyun otoritesini artırmakta, söz konusu devlet adamının görevden alınması ise o boyun otoritesini azaltmaktadır.(Orsam 2011)

Yeni Kırgız klanı, herhangi etkili aile veya aileler grubu olmayıp, bölgesel bir oluşum/birliktir. Bu oluşuma dayanarak ve bu oluşumun çıkarlarına hizmet ederek siyasetçiler, siyasi mücadelede yer alarak iktidarda pay sahibi olmaya çalışmaktadır. Böyle bir ilişkiler sistemi, bütün Orta Asya Cumhuriyetlerine has 'himaye' ilişkilerini içermektedir. İktidar piramidinin yakın çevresinin akraba ya da hemşerilerinden oluşmasını, onlara iş verilmesini ve güven altına alınmasını öngörmektedir. Bu tür ilişkiler ağı, toplumun bütün tabakalarına yayılmaktadır. Kırgızistan'da nüfusun büyük bir kısmı için kabile aidiyeti önemli bir rol oynamaktadır. Bu aidiyetin 'bizden' ya da 'öteki' yakınlaştırması yaptığı Kırgızistan şartlarında, grupsal özdeşliğin kullanımı, yarar getirebileceği gibi zararlara da yol açabilmektedir.(Orsam 2011)

Kırgızlar eskiden beri temelinde geç ortacağ göçebe topluluğunun etnik ve siyasi oluşumunun yer aldığı dualizm yapısı etrafında birleşmişlerdir. Ancak, böyle bir yapının oluşumu bir anda olmamış, tam tersine farklı boy ve kabilelerden oluşmuş ve zaman zaman tarihi olaylara/gelişmelere bağlı hale gelmiş ya da onlara ayak uydurmuştur. Başlangıçta etnik birlik, siyasi düşüncelerle 'tek Kırgız etnosu'nun etrafında buluşan farklı halkların birleşiminden oluşmuştur. Ancak, daha sonra etnik içerik ağır basmıştır. Kırgızlar nihai olarak şimdiki yapılarını benimsemiş ve eski boy/kabile sistemlerini korumuşlardır. Bu yapı, Ortacağ Kırgızlarının siyasi yapılandırmasıyla veraset bağlarıyla bağlıdır. Dualist (çift başlı) yapının ilk şekli, ataeril sistemin temelinde oluşmuştur. Burada, boy ve kabileler arasında dahi ikiye bölünme prensibi mevcuttur. Dolayısıyla, günümüzde Kırgızistan'daki sosyo-politik ortamı incelerken sadece boy/kabile yapısını değil, aynı zamanda Kırgız halkının büyük kısmının bilincinde var olmaya devam eden dualizmi de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Etnik birliğin olmadığına

işaret eden diğer önemli gösterge ise sık sık boy/kabile bölünmesi ile örtüşen bölgeciliktir.(Orsam 2011)

Ülkenin bugünkü nüfus hareketlenmesini dikkate almak gerektiğinde ise, 2009-2012 yılları arasındaki nüfus dağılımında Kırgızların en büyük topluluğu oluşturduğu, ardından Özbek nüfusunun geldiği, ülkedeki üçüncü sıradaki grubu ise Rusların oluşturduğu görülmektedir. 2009 verilerine göre Kırgızistan'ın genel nüfusu 5.362.800'dür, bu sayının artış gösterdiği ve 2012 verilerinde ülke nüfusunun 5.551.900'e çıktığı gözlemlenmektedir. 2009 yılında ülke genelinde % 71 olan Kırgız nüfus, 2012'ye gelindiğinde % 72.2'ye yükselmiştir. Ülkenin ikinci büyük topluluğu olarak Özbek nüfusta 2009-2012 yılları arasında bir değişim olmamış, bu süre zarfında grup % 14.3'lük oranını korumuştur. Üçüncü büyük grup olan Ruslar ise 2009 yılında ülkenin % 7.8'ni oluştururken, 2012'de bu oranın % 6.9'a gerilediği anlaşılmıştır. Ülkede eğitim dili olarak varlık gösteren Tacik nüfusa bakıldığında ise 2009'dan bu yana oranın değişmediği ülkede % 0.9 oranında Tacik vatandaşın yaşadığı fark edilmektedir. Ülkede eğitim politikalarında yer alan bu dört (Kırgız, Rus, Özbek ve Tacik) topluluğun dışında sayısal varlıkları yüksek olmayan başka gruplar da yaşamaktadır. Ancak bunların tümünün toplam oranı Kırgızistan nüfusunun % 6.6'sını kapsamaktadır. Bu nedenle rakamsal dağılımlarının verilmesi gerekli görülmemiştir.(www.stat.kg, 19.02.2013)

6. Kırgızistan'da Çokkültürlü Yapı Ekseninde Eğitim Politikaları ve Planlaması

6.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Araştırmanın amacı Kırgızistan'da Bağımsızlık sonrası eğitim kurumlarında yürütülen dil politikalarını, özellikle ortaöğretimde yürütülen dil politikalarını değerlendirmeye almaktır. Sovyetler Birliği'nde hakim ya da yaygın olan eğitim dili ya da dilleri aynı şekilde korunmakta mıdır yoksa bir değişim söz konusu mudur sorusu sorunsalın temel belirleyiciliğini oluşturmuştur. Dolayısıyla araştırma Kırgızistan'da Sovyet sonrası ortaöğretim kurumlarında nasıl bir dil politikasının kabul gördüğünü, yürütülmekte olduğunu saptamaya yöneliktir. Ancak Bağımsızlıktan günümüze kadar olan süreden daha çok 2005 siyasi kırılmasının ardından bu alandaki değişim ve gelişimlere ağırlık verilmesi planlanmış, bu amaçla Kırgızistan İstatistik Kurumu'ndan alınan veriler doğrultusunda araştırmanın veri tabanı oluşturulmuştur. Kırgızistan'ın yaşadığı Mart 2005 Lale Devrimi'nden sonra on beş yıllık Askar Akaev dönemi kapanmış, Kırgızistan ekonomi politik anlamda yeni bir sürece adım atmıştır. Bu nedenle araştırmanın örnekleme 2006-2012 yılları arasında sınırlandırılmış, son altı yıllık süreç betimlemeli istatistiksel yöntemle incelemeye tabi tutulmuştur.

6.2. Araştırmanın Bulguları ve Değerlendirmeleri

Bugün Kırgızistan'da ortaöğretimde 2.204 okul bulunmaktadır. Bu düzeyde eğitim gören öğrenci sayısı ise 1.015.172'dir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1.600'lerdeki okul sayısı, Bağımsızlık öncesinde 1980'lerin sonunda yaklaşık 1.700'lere ulaşmıştır. 1950-1990 arasında 40 yılda okul sayısı 1.638'den 1.728'e çıkmış, bu süre zarfında sadece 90 okul açılmıştır. Aynı dönemdeki öğrenci dağılımı için Tablo 1'e bakıldığında ise 1950'li yıllarda 364.000 olan öğrenci sayısının 40 yılda 934.400'e çıktığı görülmektedir. Ortalama bu süre zarfında öğrenci sayısındaki artış 600.000'dir. Bu dönemdeki en ciddi oranda yüksek artış da -sosyal, ekonomik ve politik nedenlere bağlı- 1960-1970 yılları arasında yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan Bağımsızlığa kadar olan sürede okul sayısındaki artışla öğrenci sayısındaki artışın paralel artmadığı dikkat çekmektedir. Eğitimin kalitesi açısından salt bu niceliksel değer de işaret ettiği gibi 1.638 okulda 364.000 öğrenci okurken 1.728 okulda 934.400 öğrenci eğitimini sürdürmek zorunda kalmıştır.

Tablo 1. Sovyet Dönemi ve Sonrası (1950-2002) Okul ve Öğrenci Sayısı

SOVYET DÖNEMİ		
Yıllar	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı
1950	1638	364.500
1960	1764	440.800
1970	1668	886.700
1981	1700	900.000
1990	1728	934.400
SOVYET DÖNEMİ SONRASI		
Yıllar	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı
1991	1764	941.700
1992	1796	938.400
1993	1832	933.700
1994	1840	943.900
1995	1844	968.000

1996	1867	1.002.900
1997	1910	1.039.900
1998	1939	1.078.300
1999	1953	1.100.400
2000	1975	1.111.400
2001	2014	1.117.700
2002	2029	1.160.200

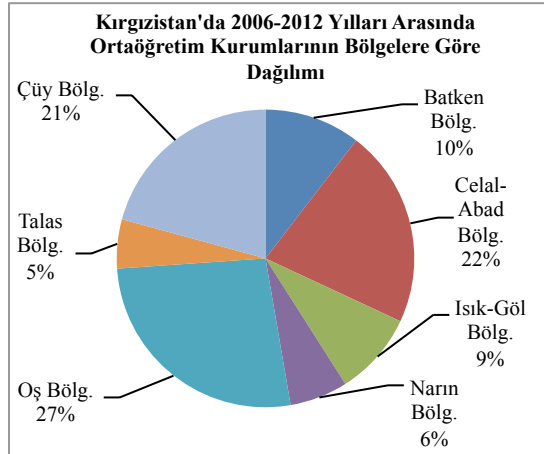
Tablo 1'e göre, Bağımsızlık sonrası 1991-2002 yılları arasında toplamda 265 okul artışı, aynı sürede, 11 yılda öğrenci sayısında ise 218.500'lük bir yükseliş saptanmıştır. Yıllara göre okul ve öğrenci sayısında nüfusa paralel aşamalı bir artış söz konusu olmuştur. 2002 sonrasında ise ülkede ekonomik yönelimli siyasal sarsıntılar, nüfus oranlarında düşüş, özellikle dış göç gibi etkenlerden dolayı okul sayısında söz konusu aşamalı yükselişte bir durağanlık ve hatta ters yönde bir ilerleme oluşmaya başlamıştır.

Bugünkü rakamlara göre ülkede genel olarak 737 kurum okul öncesi eğitim vermektedir. 2.204 ortaöğretim kurumlarında da toplam 1.015.200 öğrenci eğitim görmektedir. Kısaca yükseköğretime bakılırsa, 122 meslek yüksekokulu 64.300 öğrenciye hizmet vermekte ve 52 yükseköğretim kurumunda da da toplam 230.300 öğrenci eğitimini sürdürmektedir.

Tablo 2. 2006-2012 Yılları Arasında Kırgızistan Genelinde Ortaöğretimde Okul Sayılarının Durumu (Bölgelere Göre)

Bölgeler İller	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2006-2012 Yıllar Arası Genel Toplam
Batken	225	225	226	227	230	234	1367
Celal-Abad	458	470	471	472	472	474	2817
Isık-Göl	195	196	198	198	199	199	1185
Narın	137	136	138	138	139	139	827
Oş	570	577	580	584	585	586	3482
Talas	116	116	116	118	117	116	699
Çüy	448	448	459	454	455	456	2720
Toplam	2149	2168	2188	2191	2197	2204	13097

Tablo 2 incelendiğinde Kırgızistan'ın 7 bölgesinde de altı yıllık okul artış hızı paralellik göstermekte, her bölge için geçerli son derece düşük yoğunluklu bir artışa rastlanmaktadır. En az okul sayısına sahip bölge Talas (699) iken en yüksek oran Oş bölgesinde (3482) bulunmaktadır. Okul sayısındaki en yüksekte en düşüğe sıralamaya bakılırsa, Oş, Celal-Abad, Çüy, Batken, Narın ve Talas şeklinde bir dağılım göze çarpmaktadır. Ülkenin nüfus dağılımına paralellik gösteren bir sıralamadır, ya da okul kapasitesidir denilebilir. Ülke genelinde ise 2006 yılındaki tüm bölgelere ait toplam okul sayısı 2.149 iken, 2012 yılında toplamda 2.204 okula çıkılabilmektedir. Görüleceği üzere son altı yılda ülkede okul sayısı oldukça düşük oranda artış göstermiştir.



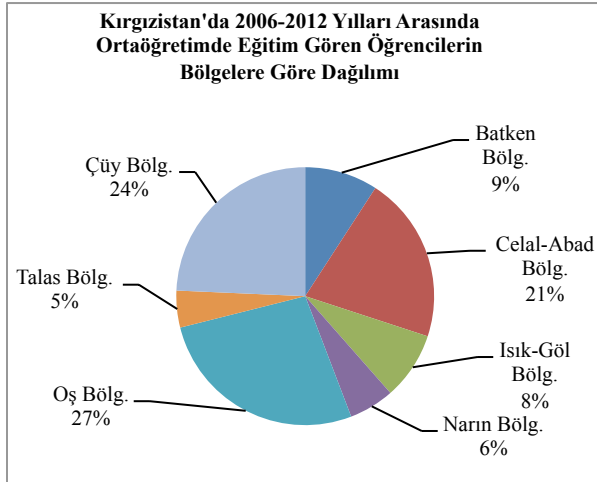
Tablo 3. 2006-2012 Yılları Arasında Kırgızistan Genelinde Ortaöğretimde Eğitim Gören Öğrenci Sayısı (Bölgelere Göre)

Bölgeler/İller	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2006-2012 Yıllar Arası Genel Toplam
Batken	100395	98693	97091	94426	93891	92979	577475
Celal-Abad	228571	227999	220592	217375	211624	208777	1314938
Isık-Göl	93166	92108	90323	86801	85961	85348	533707
Narın	63480	61934	59373	58314	57536	57289	357926
Oş	299756	293937	284062	279138	269605	267234	1693732
Talas	50772	49775	49505	47458	46933	46589	291032
Çüy	259102	255615	252722	253322	253318	256956	1531035
Toplam	1095242	1080061	1053668	1036834	1018868	1015172	6299845

Kırgızistan'da 2006 yılında öğrenci sayılarının bölgelere göre dağılımına bakıldığında Oş bölgesinde en fazla öğrencinin bulunduğu, sırasıyla yine nüfus değişkeni etkeni doğrultusunda Çüy, Celal-Abad, Batken, Issık-Göl, Narın ve Talas bölgelerinin geldiği görülmektedir.

İncelemenin gerçekleştiği son altı yılın açılımında ise yıllara göre

bölgelerde kısmi düşüş ve yükselişlerin yaşandığı saptanmaktadır. Bu doğrultuda da öğrenci sayısında genel toplam 2006 yılında 1.095.242 iken 2012 yılında bu sayının 1.015.172'e düştüğü gözlemlenmektedir. Altı yıllık zaman diliminde çok ciddi olmasa da bir düşüş eğrisi göze çarpmaktadır, Normal koşullarda bu eğrinin az da



olsa yükselmesi beklenirken bu sonucu ülke ekonomisindeki durağan durum nedeniyle hızlanan dış göçe bağlamak olasıdır.

Tablo 4. 2006-2012 Yıllarında Ortaöğretimde Okul Sayısı (Eğitim Diline Göre)

No	Okulların Eğitim Dillerine Göre Dağılımı	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012
1	Kırgızca	1363	1388	1400	1406	1410	1424
2	Rusça	198	195	195	200	201	203
3	Özbekçe	132	129	133	133	121	91
4	Tacikçe	3	3	3	3	3	3
Bir Dilde Eğitim Veren Okul Toplamı		1696	1715	1731	1742	1735	1721

Tablo 4 ise son altı yılda ülkedeki okulların eğitim dillerine yönelik sınıflandırmasını yapmaktadır. Bir dilde eğitim veren okul sayısı 2006'da 1.696 iken, 2012'de bu sayı 1.721'e ulaşmıştır, bu da oldukça kısmi bir yükselmedir. En fazla Kırgızca eğitim veren okul sayısı bulunmaktadır, Kırgızca'yı sırasıyla Rusça, Özbekçe ve Tacikçe izlemektedir. Tacikçe eğitim veren okul sayısı altı yılda stabil kalmıştır. Eğitim dili olarak Özbekçe'nin kullanılmasında ise düşüş vardır. Rusça ise kısmi artışla eğitim dili özelliğini korumuştur. En fazla ivme Kırgızca'da görülmektedir. Salt Kırgızca eğitim veren okul sayısı diğer dillere göre çok daha fazladır ve aynı zamanda süreçte artma eğilim göstermiş durumdadır. Bu durumun ülkenin sosyo-politik değişimlerine paralellik taşıdığı söylenebilir. 2006-2012 arası yıllar, yine bir halk hareketi ile demokratik kesintiye maruz kalmış olsa da, hareketin gerçekleşme nedenlerine ilişkin olarak Kırgızca dili ve bu dilde eğitim politikalarının önem kazanmış olduğu belirtilebilir.

Tablo 5. 2006-2012 Yıllarında Ortaöğretimde Eğitim Gören Öğrenci Sayısı (Eğitim Diline Göre)

No	Öğrencilerin Eğitim Dillerine Göre Dağılımı	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012
1	Kırgızca	511267	509973	496399	491529	485867	480878
2	Rusça	118762	120523	117783	120648	119201	125519
3	Özbekçe	81124	70968	71104	67060	57960	40833
4	Tacikçe	2021	2040	2052	1953	1927	1936
Bir Dilde Eğitim Veren Okullardaki Öğrenci Sayısı		713174	703504	687338	681190	664955	649166

Kırgızistan’da ortaöğretimde 2005 sonrası yürütülen politikaları irdelemeye yönelik araştırmada elde edilen bulgulardan biri de bir dilde eğitim veren okullarda öğrenci dağılımıdır. Tablo 5 incelendiğinde görülmektedir ki, 2006’dan itibaren okullarda en yoğun kullanılan eğitim dili Kırgızca’dır. Ardından eğitim dili olarak Rusça’nın kullanılmakta olduğu, üçüncü sırada Özbekçe’nin ve son sırada az da olsa bazı okullarda Tacikçe eğitimin verildiği anlaşılmaktadır. Ancak varsayılanın aksine, 2006 sonrası eğitim dili olarak Kırgızca’nın, yükselmeyip kısmi de olsa düşüşe geçmiş olmasıdır. Tablo 5’e bakıldığında, son altı yıl içerisinde en fazla öğrenci sayısına sahip olan okulların Kırgızca eğitim veren okullar oldukları anlaşılmaktadır. Ancak 2006-2012 arası Kırgızca eğitim alan öğrenci sayısında hissedilir bir azalma dikkat çekmektedir, 2006’daki 511.267 olan öğrenci sayısı 2012’de 480.878’e gerilemiştir. Rusça’ya ilgi ise artış yönündedir, 2006’daki Rusça eğitim alan öğrenci sayısı 118.762 iken 2012’de bu sayı 125.519’a çıkmıştır. Özbekçe eğitim alan öğrenci sayısında ise yarı yarıya düşüş görülmektedir, tercihte Tacikçe de azalmış durumdadır. Bağımsızlık sonrası öngörülen ivmeden biraz farklı bir tablodur buradaki, yine en fazla eğilim Kırgızca dilinde eğitimdir, ancak bu eğilimde son yıllarda hissedilir düşüşler yaşanmaya başlandığı görülmektedir, Rusça dilinde eğitim alma tercihinde ise tam tersi düşüş değil bir artıştan söz edilmesi gerekmektedir.

Tablo 6. 2006-2012 Yıllarında Ortaöğretimde İki ve Daha Fazla Dilde Eğitim Veren Okulların Dağılımı

No	İki ve Daha Fazla Dilde Eğitim Veren Okulların Dağılımı	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012
1	Kırgızca-Rusça	344	338	350	341	349	346
2	Kırgızca-Özbekçe	50	50	49	47	53	67
3	Kırgızca-Tacikçe	2	2	2	2	2	2
4	Özbekçe-Rusça	39	43	37	41	44	43
5	Özbekçe-Tacikçe	2	2	3	2	2	-
6	Kırgızca-Özbekçe-Rusça	15	17	15	15	11	22
7	Rusça-Özbekçe-Tacikçe	1	1	1	1	1	3
İki ve Daha Fazla Dilde Eğitim Veren Okul Toplamı		453	453	457	449	462	483

Kırgızistan eğitim sektöründe iki dilde eğitim veren okullar da bulunmaktadır. 2006'dan bu yana eğitim dili olarak en fazla kullanılan diller Kırgızca ve Rusça'dır. Bağımsızlık sonrasında da ülkenin iki resmi dili olarak beyan edildiği için bu diller, eğitimin ağırlıklı olarak bu diller aracılığıyla yürütülüyor olması oldukça doğaldır. Tablo 6 bu amaçla incelendiğinde iki ve daha fazla hangi dillerde eğitimin verildiği görülmektedir. Kırgızca-Rusça skalasından sonra dikkate alınması gereken Kırgızca- Özbekçe ve Özbekçe-Rusça skalalarıdır. Bu iki skalada da tercihlerin yapıldığı görülmektedir, ancak Kırgızca-Rusça eğilime oranla oldukça düşük olduğu için etki oranlarının genel eğitim alanında kapsamlı olduğu düşünülmemektedir. Sadece okul sayısı olarak fazla olmasa da bu dillerde de eğitime olanak tanınıyor olması önem taşımaktadır.

Tablo 7. 2006-2012 Yıllarında İki ve Daha Fazla Dilde Eğitim Veren Okullardaki Öğrencilerin Dağılımı

No	İki ve Daha Fazla Dilde Eğitim Veren Okullardaki Öğrencilerin Dağılımı	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012
1	Kırgızca-Rusça	287848	275545	273536	262922	265199	263913
2	Kırgızca-Özbekçe	28749	29080	28588	27776	30756	37804
3	Kırgızca-Tacikçe	1519	1501	1504	1443	1445	1378
4	Özbekçe-Rusça	45571	50821	43192	47019	44266	41123
5	Özbekçe-Tacikçe	878	825	3068	716	688	-
6	Kırgızca-Özbekçe-Rusça	16429	17682	15368	14767	10547	20113
7	Rusça-Özbekçe-Tacikçe	1074	1103	1074	1001	1012	1675
İki ve Daha Fazla Dilde Eğitim Veren Okullardaki Öğrenci Sayısı		382068	376557	366330	355644	353913	366006

İki ve daha fazla dilde eğitim veren okullardaki öğrenci dağılımı da okul sayısına paralellik göstermektedir. Yalnız 2006-2012 yılları arasında öğrenci sayılarında her dilde düzenli bir artıştan söz edilememektedir. Kırgızca-Rusça iki dilde eğitim veren okulların öğrenci sayılarında 2006'dan itibaren düşüşler gözlemlenmektedir. Tablo 7'ye bakıldığında Kırgızca-Özbekçe, Kırgızca-Özbekçe-Rusça ve Rusça-Özbekçe-Tacikçe olmak üzere bu dillerde eğitim alan öğrenci sayılarında altı yıllık süre içerisinde belirli bir artış hissedilebilmektedir. Ülkenin çöketnikli yapısının böyle bir eğitim yaratmış olduğu açıktır.

Tablo 8. 2006-2012 Yıllarında Bir Dilde Eğitim Veren Devlet Okullarının Eğitim Dillerine Göre Dağılımı

No	Bir Dilde Eğitim Veren Devlet Okullarının Dillere Göre Dağılımı	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012
1	Kırgızca	1359	1384	1393	1400	1405	1418

2	Rusça	166	166	164	170	170	168
3	Özbekçe	131	128	132	131	120	91
4	Tacikçe	3	3	3	3	3	3
Bir Dilde Eğitim Veren Devlet Okullarının Toplamı		1659	1681	1692	1704	1698	1680

Kırgızistan eğitim alanında faaliyet gösteren devlet okulları incelendiğinde de sadece tek bir dilde eğitim veren en fazla okulun Kırgızca'ya ait olduğu görülmektedir. Yalnız 6 yıllık süreçte de oldukça aşamalı bir yükseliş gösterdiği anlaşılmaktadır. Rusça eğitim veren devlet okulları ise Kırgızistan'da ikinci sırada yer alır, ancak Kırgızca ile Rusça eğitim veren okul sayıları arasında ciddi bir fark vardır. Ve aynı zamanda Rusça dil eğitimi veren devlet okul sayısında konu edilebilecek bir yükselişten söz edilemez. Özbekçe ile eğitim veren devlet okul sayısında ise hissedilir oranda düşüşler gözlemlenmektedir. 2006 yılındaki üç devlet okulunda verilen Tacikçe ile eğitime 2012 yılında da yine üç okulla devam edilmektedir.

Tablo 9. 2006-2012 Yıllarında Ortaöğretimde Bir Dilde Eğitim Veren Devlet Okullarındaki Öğrenci Dağılımı

No	Bir Dilde Eğitim Veren Devlet Okullarındaki Öğrenci Dağılımı	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012
1	Kırgızca	510496	508935	495427	490391	484775	479498
2	Rusça	114015	115433	112334	115751	115124	120398
3	Özbekçe	80889	70780	70908	66810	57882	40833
4	Tacikçe	2021	2040	2052	1953	1927	1936
Bir Dilde Eğitim Veren Devlet Okullarındaki Öğrenci Sayısı		707421	697188	680721	674905	659708	642665

Bir dilde eğitim veren devlet okullarındaki öğrenci sayılarında okul sayılarına ters oranda bir gelişme görülmektedir. Kırgızca okul sayısı artarken ters oranda öğrenci sayılarında düşüş yaşanmaktadır. Rusça eğitim veren okul sayısı düşerken bu dilde eğitim alan öğrenci sayısında ise artış farkedilmektedir. Özbekçe eğitim veren okul sayısının düşüşüne paralel öğrenci sayısı da neredeyse yarı yarıya azalmaktadır. Tacikçe eğitim alan öğrenci sayısında ise azalma dikkat çekmektedir. Aynı zamanda, 2006 yılındaki tek dilde eğitim veren okullardaki öğrenci sayısı genel toplamda 707.421 iken 2012 yılında bu sayının 642.665'e düşmüş olması eğilimlerdeki farklılaşmanın göstergesi olmaktadır.

Tablo 10. 2006-2012 Yıllarında Ortaöğretimde İki ve Daha Fazla Dilde Eğitim Veren Devlet Okullarının Dağılımı

No	İki ve Daha Fazla Dilde Eğitim Veren Devlet Okullarının Dağılımı	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012
1	Kırgızca-Rusça	326	318	334	325	333	328
2	Kırgızca-Özbekçe	50	50	49	47	53	66
3	Kırgızca-Tacikçe	2	2	2	2	2	2
4	Özbekçe-Rusça	38	42	37	41	44	43
5	Özbekçe-Tacikçe	2	2	3	2	2	-
6	Kırgızca-Özbekçe-Rusça	15	17	15	15	11	22
7	Rusça-Özbekçe-Tacikçe	1	1	1	1	1	3
İki ve Daha Fazla Dilde Eğitim Veren Devlet Okullarının Toplamı		434	432	441	433	446	464

Tablo 10'da iki ve daha fazla sayıda dilde eğitim veren devlet okullarının dağılımı verilmektedir. 2006-2012 arası yıllarda bu şekilde eğitim veren devlet okul sayılarında hissedilir bir yükselişten söz edilemez, ancak düşüş de olmamıştır. Genel toplamda iki ve daha fazla dilde (Kırgızca, Rusça, Özbekçe ve Tacikçe) eğitim veren okul sayısı 2006 yılında 434 iken bu sayı 2012 yılında 464'e çıkmıştır. Bu durum ülkedeki çoketnikli yapıdan kaynaklanan iki ve çokdilli ortamın kendini koruduğuna işaret etmektedir.

Tablo 11. 2006-2012 Yıllarında Ortaöğretimde İki ve Daha Fazla Dilde Eğitim Veren Devlet Okullarındaki Öğrenci Dağılımı

No	İki ve Daha Fazla Dilde Eğitim Veren Devlet Okullarındaki Öğrenci Dağılımı	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012
1	Kırgızca-Rusça	279547	266593	268049	257560	259717	256824
2	Kırgızca-Özbekçe	28749	29080	28588	27776	30756	37724
3	Kırgızca-Tacikçe	1519	1501	1504	1443	1445	1445
4	Özbekçe-Rusça	45227	50424	43192	47019	44266	41123
5	Özbekçe-Tacikçe	878	825	3068	716	688	-
6	Kırgızca-Özbekçe-Rusça	16429	17682	15368	14767	10547	20113
7	Rusça-Özbekçe-Tacikçe	1074	1103	1074	1001	1012	1675
İki ve Daha Fazla Dilde Eğitim Veren Devlet Okullarındaki Öğrenci Sayısı		373423	367208	360843	350282	348431	358904

Öğrenci sayıları açısından konu ele alındığında Kırgızca ve Rusça eğitim alan öğrenci sayıları yıllara göre gittikçe düşmekte iken Kırgızca ve Özbekçe'nin eğitim dili olarak daha fazla tercih edildiği görülmektedir. Ancak bu yükseliş ve düşüşlerin altı yıl içerisindeki nüfus hareketlerine oranlandığında çok da fazla ciddi değişimden söz edilmeyecektir.

Tablo 12. Bir Dilde Eğitim Veren Özel Okulların Dağılımı

No	Bir Dilde Eğitim Veren Özel Okulların Dağılımı	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012
1	Kırgızca	4	4	7	6	5	6
2	Rusça	32	29	31	30	31	35
3	Özbekçe	1	1	1	2	1	-
Bir Dilde Eğitim Veren Özel Okulların Toplamı		37	34	39	38	37	41

Tablo 12 Kırgızistan’da tek bir dilde eğitim veren özel okul sayılarını vermektedir. Üç dilde özel okul bulunduğu görülmektedir, Kırgızca, Rusça ve Özbekçe dilinde yapılan özel eğitimde en ön planda olan Rusça eğitim kurumlarıdır. 2006 yılında 32 olan okul sayısı 2012 yılında 35’e yükselmiştir. Kırgızca özel okul sayısı 2006-2012 arası sadece iki okul olarak artış göstermiştir. Özbekçe eğitim veren bir özel okul da 2012 yılında kapanmış bulunmaktadır. Genel toplamda da 2006’daki 37 özel okul sayısı 2012 yılında ancak 41’e yükselebilmiştir. Devlet okulları ile karşılaştırıldığında özel okul sayısının çok düşük kaldığı görülmektedir. Bu durum ülkenin Sovyet geleneğine bağlı olarak açıklanabileceği gibi iktisadi kalkınma düzeyi ile de değerlendirilebilir.

Tablo 13. Bir Dilde Eğitim Veren Özel Okullardaki Öğrenci Dağılımı

No	Bir Dilde Eğitim Veren Özel Okullardaki Öğrenci Dağılımı	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012
1	Kırgızca	771	1038	972	1138	1092	1380
2	Rusça	4747	5090	5449	4897	4077	5121
3	Özbekçe	235	188	196	250	78	-
Bir Dilde Eğitim Veren Özel Okullardaki Öğrenci Sayısı		5753	6316	6617	6285	5247	6501

Kırgızistan'da bir dilde eğitim yürüten özel okullardaki öğrenci dağılımını aktaran Tablo 13 incelendiğinde Kırgızca ve Rusça öğrenci sayısında 2006'dan 2012'ye kısmi artış görülmektedir. Ancak Özbekçe dilinde eğitim veren özel okul sayısı 2006'da 235 iken 2009'a kadar bu sayının düştüğü, 2009-2010 arası ise tekrar bu dilde eğitim veren okul sayısının 250 adete çıktığı bulgulanmaktadır. Yalnız bu yükseliş 2010'da ülkenin güneyinde yaşanan iç çatışmaların ardından ciddi bir düşüşe geçmiş, nitekim 2011 ve sonrasında Özbekçe eğitim veren özel okulların tümü kapanmıştır.

Tablo 14. İki ve Daha Fazla Dilde Eğitim Veren Özel Okulların Dağılımı

No	İki ve Daha Fazla Dilde Eğitim Veren Özel Okulların Dağılımı	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012
1	Kırgızca-Rusça	19	20	16	16	16	18
2	Kırgızca-Özbekçe	-	1	-	-	-	1
İki ve Daha Fazla Dilde Eğitim Veren Özel Okulların Toplamı		19	21	16	16	16	19

İki ya da daha fazla dilde eğitim veren özel okullara bakıldığında, Kırgızca-Rusça ve Kırgızca-Özbekçe olmak üzere iki farklı skalanın olduğu görülmektedir. 2006'da Kırgızca-Rusça özel okul sayısı 19 iken 2012'ye gelindiğinde 18'e indiği görülmektedir. Anlamlı bir değişim olmamakla birlikte Kırgızca-Özbekçe'ye göre kendi durumunu koruduğu, buna karşın Kırgızca-Özbekçe eğitim veren özel okulların 2007'de bir tane açıldığı 2012'de de bu okulun yine eğitimi durdurduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ülkede Kırgızca'dan sonra eğitim dili olarak Rusça'nın en fazla tercih edilen dil olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 15. İki ve Daha Fazla Dilde Eğitim Veren Özel Okullardaki Öğrenci Dağılımı

No	İki ve Daha Fazla Dilde Eğitim Veren Özel Okullardaki Öğrenci Dağılımı	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012

1	Kırgızca-Rusça	8645	8952	5487	5362	5482	7089
2	Kırgızca-Özbekçe	-	397	-	-	-	80
İki ve Daha Fazla Dilde Eğitim Veren Özel Okullardaki Öğrenci Sayısı		8645	9349	5487	5362	5482	7169

Tablo 15 Kırgızistan’da iki ya da daha fazla dilde eğitim yürüten özel okullardaki öğrenci dağılımını vermektedir. 2006’da Kırgızca-Rusça iki dilde eğitim veren özel okullarda öğrenci sayısı 8.645 iken, 2008- 2010 arasında anlamlı bir düşüş yaşandığı, ancak bu sayının 2011’den sonra tekrar 7.089’lara çıktığı bulgulanmaktadır. Kırgızca-Özbekçe eğitim veren özel okullarda öğrenci sayısı 2007’de 397 gibi çok az bir sayıda iken, 2008-2010 arası bu dillerde eğitim alan öğrencinin bulunmadığı, ancak 2011 sonrası 80 öğrencilik bir gruba ulaşıldığı farkedilmektedir. Ülkedeki siyasal hareketlenmelerin doğrudan iki dilde eğitim yürüten özel okullara yansdığı anlaşılmaktadır.

7. Tartışma ve sonuç

Çokdilli eğitim politikaları çerçevesinde ulusal kimliğin üst-kimlik olabilirliği

“Tarihsel olayları nasılsalar öylece göstermek için, onların üstüne yükselmek, kendini unutmak isterdim.”

Ranke

Eşyanın doğasına değil algılanmasına bağlı olan kimlik, bireyin bilişsel olarak kendini kavrayışı ile ilgilidir. Özü dolayısıyla tüm diğer bilişsel kavrayışları yöneten süreçlerden farklı bir süreç değildir. Eric Erikson'a göre kimlik bir bilinç ve bir süreç olarak tanımlanabilir. Bir bilinç olarak kimlik belirli bir koşulda farklılığı ifade eder. Bir süreç olarak ise değişik koşullarda aynılığın ifadesidir.

Kimlik ve farklılık üzerine bu tartışmalar en sonunda demokrasi kuramı'nı yeniden gözden geçirmeye kadar götürür. Demokrasi en başta farklılığın öteki kimlik olarak kendine yer açmasını sağlayan bir araçtır. Ancak aynı zamanda üst-kimlik kavram çerçevesinde tanık olunduğu üzere kimliğin dogma durumuna getirilmesinin siyasal meşrulaştırılmasını da sağlayabilen bir araç görünümündedir. Bu durumda kimliğin dogma haline getirilmesine karşı çıkacak, yaşam açısından kimliğin gerekliliğini, insan yaşamının çok biçimli çeşitliliğini koruma kaygısı içerisinde olumlayacak siyasal bir yordamın betimlenmesi gerekliliği ortadadır. Bu türden siyasal alanlar yaratılabilmesi için öncelikle tarafların birbirlerine karşı saygısı üzerine kurulu tartışmacı ilişkilere olanak tanıyacak, çok biçimli özgürlük ortamlarının yaratılması gerekmektedir. Yeni dünya düzeni zorlamaları bir yana bırakabilirse günümüzde bu bilimsel gerçeklik büyük bir olasılıkla daha iyi anlaşılacaktır ve uzlaşma dayalı yeni bir anlayışa doğru kayılabilecektir.

Toplumsal bunalımlardan geçiş durumlarında insanlar genellikle yeni kimlik arayışına girerler. Bu arayışın temelinde ise yeni siyasal deneyim ve gerçekler karşısında psikolojik güvenlik arayışı yatar. Böylelikle bir anlamda milliyetçilik modern toplumların ayırt edici özelliklerine psikolojik açıdan eklenmiş tarihsel bir olgudur. Bu nedenle bütün milliyetçi hareketler siyasaldır.

Millet kavramını genel anlamda kendi ortak tarihi ve kültürü bulunan, yine genellikle belirtilmiş bir toprağa sahip bir etnik grup olarak açıklamak olasıdır. Böyle bir milletin siyasal ve bölgesel bir 'territoryal yapı' olarak tanımlanabilecek bir devleti olabilir ya da olmayabilir. Dolayısıyla kısaca milliyetçilik, belli bir etnik grubun ya da topluluğun kendi devletini kurmak ya da varolan bir ulus-devleti savunmak amacını güden bir hareketin ideolojisidir denilebilir. Öte taraftan bir etnik topluluğu salt toplumsal bağlılık ya da dayanışma bilincine sahip bir toplumsal grup olarak tanımlamak olasıdır. Milliyetçiliğin farkı belirli bir devleti amaçlayan belirli bir siyasal programa sahip olmasıdır. Bu aşamada milletin gerçekten topluluksal bir

işbirliği sonucu yaratıldığı söylenebilir. Ya da Benedict Anderson'un son derece yerinde kullandığı hayali bir siyasal cemaattir/topluluktur açılımına katılınabilir.(Anderson 1993) Böyle bir ifadenin diğer türevi de kendileriyle aynı inancı paylaşan insanların varlığı düşüncesinden başka derin heyecan veren hislerdir ki, toplumun üyelerini birleştirir ve onları bir amaç etrafında toplar. Millet kavramı kurgusaldır çünkü, üyeler hiçbir zaman tam olarak tüm üyeleri tanıyamazlar. Ancak buna karşın ortak düşünüldüğü hissedilen toplumun hayali de olsa varlığı yadsınmaz.

Daha çok toplumsal ve ekonomik bazda yaşanan yeni uluslararası iklim, bir anlamda ifadesini ethno-centric(6) yerine poly-centric milliyetçilik tanımında aramaktadır. Ethno-centric milliyetçilik ulus içinde değişik yönelimlere karşı hoşgörülü değildir ve saldırgan bir tutum takınır. Oysa polycentric milliyetçilik çoğulcu bir yorumla ulusal bağlılığı ve ulusal kültürü grup üyeliğine bağlılığın kaynaklarından biri olarak görür. Cereyan etmekte olan bu iklime göre, siyaseti salt kurallar ve kurumlar olarak gören klasik ve mekanik newtonian demokrasi anlayışının yetersizliği göze çarpmaktadır. Dolayısıyla insanı siyasal alanın merkezine çekmeyi hedefleyen bir başka siyasal ortam olarak katılımcı demokrasi dikkatleri üzerine çekmeye başlamıştır.

Bu araştırmada saha çalışması Kırgızistan'da çokkültürlülük sorgulamalarına çokdilli eğitim politikaları perspektifinden yaklaştığı için bu noktada sonuca giderken Toplumdilbilimci Road D.Lambert'in ortaya koyduğu devletlerin dil politikaları klasifikasyonuna yer verilecektir. Lambert devletleri yürüttükleri dil politikalarına göre üç gruba ayırır: homojen kategori, ikili kategori ve mozaik kategori. Homojen kategoride bir bölge ya da ülkedeki çoğunluğu oluşturan grup tek dil konuşurken, azınlık grup veya gruplar bir ya da birkaç dil kullanıyor olabilir. Örnek olarak Batı Avrupa'daki birçok ülke, ABD, Rusya ve Japonya verilebilir. İkili kategoride ise ülke iki ya da üç dilsel bölgeye ya da gruba ayrılmıştır; Kanada, Belçika ve Irak örneğinde olduğu gibi. Mozaik ülkeler ise genelde beş ya da daha fazla dilsel grubun çoğunluğu oluşturduğu kategoriyi oluştururlar. Bu kategoriye en iyi örnek Hindistan olabilir.(Lambert 1995)

Kırgızistan ise bu dil politikaları klasifikasyonunda söz konusu kategorilerin hem ikili kategorisine hem de mozaik kategorisine girebilecek bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira ülkenin iki resmi dili vardır: Kırgızca ve Rusça. Aynı zamanda da Kırgızistan farklı ülkelerden birçok göçmeni barındıran, çeşitli nüfus gruplarının içinde yaşadığı bir ülkedir ve bu da ülkeyi mozaik kategori bağlamındaki dil politikalarını kapsamak durumunda bırakmaktadır.

Bağımsızlıkla birlikte 1989-1990 yılları arasında Orta Asya ülkeleri Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan kendi ulusal dillerini devlet dili olarak ilan etmişler, Rusça'yı da gruplar arası iletişim dili olarak benimsemişlerdir. 1990'da Özbekistan Rusça'yı azınlık dili olarak ilan ederken, Kırgızistan ve Kazakistan'da Rusça resmi dil olarak kabul edilmiştir. Kazakistan'da Kazakça bütün Rus ve azınlık okullarında zorunlu dil haline getirilmiştir. Kazakça eğitim veren tüm okullarda ise Rusça zorunlu ikinci dil olmuştur. Yükseköğrenim de Kazakça ve Rusça olarak verilmektedir.

Özbekistan'da ise ortaöğretim yaygın olarak Özbekçe verilmekte, ancak farklı dil gruplarından yaklaşık 300 bin öğrenci Rusça eğitim veren okullarda okumaktadır. Özbekçe eğitim veren okullarda ise ikinci dil olarak, birinci sınıftan 11. sınıfa kadar haftada iki saat Rusça okutulmaktadır. Yükseköğrenim Özbekçe, Rusça, Karakalpakça ve İngilizce olarak verilirken üniversitede bazı bilim dallarında ayrıca Kazakça, Tacikçe ve Türkmençe eğitim sağlanmaktadır. Tacikistan'da da ortaöğretim Tacik dilinde ve dört azınlık dilinde (Özbekçe, Kırgızca, Türkmençe ve Rusça) verilmektedir. 2004 yılından itibaren Rusça ikinci dil olarak 2. sınıftan 11. sınıfa kadar zorunlu tutulmuştur. Yükseköğrenimde Tacikçe, Özbekçe ve Rusça eğitim verilmektedir. Türkmenistan'da ise ortaöğrenim ve yükseköğrenim Türkmençe verilmekte, ülkedeki diğer yüksek nüfuslu diller olan Rusça ve Özbekçe oldukça ihmal edilmektedir. Bu nedenle son zamanlarda bu iki azınlık grubundan ciddi dış göçler yaşanmaktadır.

Kırgızistan'da ise eğitim çokdilliliği benimseyen politikalarla yürütülmektedir. Kırgızca'da, Rusça'da ya da azınlık dillerinde dil yeterliliğinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ortaöğrenimde Kırgızca, Rusça, Özbekçe, Tacikçe dillerinde eğitim verilmekte, ancak Kırgızca eğitim vermeyen okullarda Kırgızca zorunlu dil dersi olarak okutulmaktadır. Rusça eğitim vermeyen okullarda ise Rusça zorunlu dil olarak öğretilmektedir. Yükseköğrenimde ise Kırgızca, Rusça, Özbekçe, İngilizce, Türkçe ve Arapça dilleri kullanılabilir.

Bu çalışmada saha araştırması olarak Kırgızistan'ın sadece ortaöğretiminde dil tercihi itibarıyla son altı yılda (2006-2012) uyguladığı eğitim politikaları üzerinde durulmuştur. Bağımsızlık sonrası ülkede gerçekleşen sosyo-ekonomik ve politik değişimlerden eğitim alanı nasıl etkilenmiştir sorusuna yanıt aranmıştır. 1990 öncesi ve sonrası okullaşma oranında çok fazla bir farklılaşmadan söz edilememektedir. Sovyet ayrılışından sonra ortalama 250/300 oranında bir artış gözlenmektedir okul sayısında. Niceliksel olarak anlamlı bir değişimden söz edilemez belki ancak devlet okulu ya da özel okulda; bir dilde ya da iki ve daha fazla dilde eğitim tercihleri bakımından değişim saptanmış ve aşağıdaki tespitlerde bulunulmuştur:

Araştırma bulgularına göre Kırgızistan'daki 2006-2012 yılları arasındaki okullaşmaya bakıldığında, inceleme sürecinde altı yılda okul oranlarında ciddi bir değişimden söz edilemez. 2006'daki tüm ülkede toplam okul sayısı 2.149 iken 2012'ye gelindiğinde bu sayı ancak 2.204'e çıkmıştır. Bu sayılardaki durağanlığı ülkenin nüfusundaki durağanlıkla paralel okumak olasıdır.

Okullaşma oranına paralel olarak ortaöğretimde öğrenci sayılarında da yine 2006'dan 2012'ye kadar olan dönemde belirgin bir artıştan söz edilememektedir. 2006'daki tüm öğrenci sayısı 1.095.242 iken 2012'de bu sayı 1.015.172'ye düşmüştür.

Kırgızistan çoktopluluklu bir sosyal yapı sunduğu için tek dilde eğitim veren okul sayısı da son altı yılda belirgin bir değişim yaşamamıştır. Ülkede ortaöğretimde Kırgızca, Rusça, Özbekçe ve Tacikçe eğitim verilmektedir. Bu her bir dilde ayrı ayrı eğitim yürütülmektedir. Ancak en fazla Kırgızca eğitim dili olarak kullanılmaktadır, ardından Rusça, daha sonra Özbekçe, en son da Tacikçe dilinde eğitim verilmektedir. Bu her bir dilde eğitim yürüten okul sayısı 2006'da bölgelere göre genel toplamda 1.696 iken 2012'de bu sayı ancak 1.735'e yükselbilmiş durumdadır.

Kırgızistan'da tek dil olarak söz konusu dört dilde ayrı ayrı eğitim alan öğrenci sayısında dikkat çeken bir durum vardır. 2006'da tek dilde eğitim veren okulların toplam öğrenci sayısı 713.174 iken 2012'de sayı 649.166'ye düşmüştür. Bu durum iki açıdan değerlendirmeye alınabilir: a/ Tek dil yerine iki ve daha fazla dilde eğitim veren okullara yönelme daha fazla söz konusu olmuştur. b/ Eğitim için yurtdışına çıkan öğrenci sayısı artmıştır. Bu durum aynı zamanda ekonomik sebeplerle yurt dışına çıkmak durumunda kalan nüfus hareketiyle paralel okunmalıdır.

Ülkede iki ve daha fazla dilde eğitim veren okul sayısı 2006 toplamında, yani toplamda bütün bölgelerde 453'tür. 2012'de ise bu sayı 483'e yükselmiştir. Dağılım olarak en fazla Kırgızca-Rusça dillerinde eğitim veren okullara eğilim (346) vardır. Diğer dillerle ortak eğitim ciddi bir oranı oluşturmaktadır.

İki ve daha fazla dilde eğitim veren okullardaki öğrenci sayısına bakıldığında ise 2/3 oranında ülkede Kırgızca-Rusça ortak eğitim sürdüren okullar tercih edilmektedir. Bu ülkenin çokdillili yapısının temel göstergelerinden en önemlisini oluşturmaktadır. 2006 yılında öğrenci sayısı toplamda 382.068 iken 2012'de bu oran 366.006'ya gerilemiş durumdadır. Gelişen bu eğilimi yine ülkenin ekonomik sıkıntılarına dayalı olarak ülke dışına çıkan insan kaynaklarına bağlamak olasıdır.

Kırgızistan'da ortaöğretimde bir dilde (Kırgızca, Rusça, Özbekçe ya da Tacikçe) eğitim veren devlet okullarının eğitim dillerine göre dağılımlarına bakıldığında da 2006 yılında bölgelere göre genel toplam 1.659 iken, 2012'de bu sayının 1.680'e yükseldiği gözlemlenmiştir. Yine en fazla Kırgızca eğitim veren devlet okulundan söz edilmektedir. Kırgızca'nın ardından Rusça'nın varlığından söz edilebilir. Ülke genelinde Özbekçe eğitim veren okullaşma oldukça düşüktür. Tacikçe ise çok daha düşüktür, ülke genelinde ancak üç okulda yürütüldüğü görülmektedir.

Bir dilde eğitim sürdüren devlet okullarının öğrenci sayıları da diğer alternatiflere oranla çok yüksektir. Kırgızca eğitim alan öğrenci sayısı 2006'da 510.496 iken aynı yıl Rusça eğitim alan öğrenci sayısı 114.015'dir. Yaklaşık 1/5'lik bir orandır bu Kırgızca eğilimine göre. Altı yılda da durumun değişmediği gözlemlenmektedir. Genel toplamda bir dilde eğitim alan öğrenci sayısı 707.420 iken 2012'de bu sayı 642.665'e düşmüştür. Rusça dışında her bir dilde sayının kısmi de olsa düştüğü görülmektedir. Çok ciddi, anlamlı görülecek bir yükselme olmamakla birlikte Rusça eğitim alan öğrenci sayısı 2006'da 114.015 iken 2012'de bu sayı 120.398'e çıkmıştır. Asgari de olsa bu yükselme, söylenenlerin aksine Rusça'nın en fazla tercih edilen ikinci eğitim dili olarak yerini koruduğuna ve hatta güçlendirdiğine işaret etmektedir.

2006-2012 yılları arasında ortaöğretimde iki ve daha fazla dilde eğitim veren devlet okullarının dağılımına bakıldığında, bu şekilde eğitim veren okulların ülke genelinde toplam sayısı 434 iken 2012'de bu sayı ancak 464'e yükselebilmiştir. Altı yıl için önemli bir ivme değildir söz konusu olan. Zira bu sayının 213'den fazlasını (2006'da 326; 2012'de 328) Kırgızca-Rusça eğitim veren okullar sağlamaktadır. İkinci sırada Kırgızca-Özbekçe dillerinde eğitim yürüten okullar almaktadır. Ancak bunların sayısı bile Kırgızca-Rusça eğitim dilli okullarının karşısında son derece düşüktür. Öyle ki bu dillerde eğitim veren okul sayısı 2006'da 50 iken 2012'de ancak 66'ya çıkabilmiştir. Üçüncü sırayı ise Özbekçe-Rusça dillerinde eğitim yürüten okullar almaktadır. Bu okullar da altı yıl içerisinde anlamlı denebilecek bir artış yaşamamışlardır. 2006'da 38 olan sayı 2012'de ancak 43'e çıkabilmiştir. Bunların yanında ülkede Kırgızca-Tacikçe, Özbekçe-Tacikçe, Kırgızca-Özbekçe-Rusça ve Rusça-Özbekçe-Tacikçe dillerinde eğitim veren okullar vardır, ancak bunların ülke genelinde dağılımı oldukça düşüktür. Hatta 2012'den itibaren Özbekçe-Tacikçe eğitim veren okul kalmamıştır.

Kırgızistan'da iki ve daha fazla dilde eğitim veren devlet okullarındaki öğrenci dağılımı da okul sayısına paralel bir durumu ortaya koymaktadır. Bölgelere göre ülke genelinde 2006'da bu şekilde eğitim veren okul sayısı 373.423 iken, 2012'de bu sayı 358.904'e gerilemiştir. Kısmi bir düşüştür, ancak Kırgızistan'da iki

ve daha fazla dilde eğitim veren okullar içerisinde en fazla ilgi Kırgızca-Rusça'da bu yıllar arasında kısmi de olsa düşüş gözlemlenirken, Kırgızca-Özbekçe dillerinde eğitim veren okullara eğilimin artış gösterdiği görülmektedir. Aynı şekilde Kırgızca-Özbekçe-Rusça dillerinde eğitimde de eğilimin yükseldiği saptanmaktadır. Diğer öbeklerde ise yine kısmi de olsa düşüş yaşanmıştır bu altı yıllık süreç içerisinde. Dolayısıyla, bölgenin ortak dili Rusça'dan vazgeçilmemekle birlikte ülkedeki en geniş topluluk dili olarak Kırgızca ve Özbekçe'ye ilginin arttığı dikkat çekmektedir.

Ülkede bir dilde eğitim veren özel okulların durumuna bakıldığında en rahat gören özel okulların Rusça eğitim yaptığı anlaşılmaktadır. 2006'da 32 Rus özel okulu varken 2012'de bu sayı 35'e yükselmiştir. Kırgızca ve Özbekçe dillerinde eğitim yürüten özel okul sayıları oldukça düşüktür. Hatta 2012'de Özbek özel okulu kapatılmış bulunmaktadır. Bu perspektif Sovyet sonrası Kırgızistan'da eğitim sektöründe planlamanın hala ağırlıklı olarak devlet okulları üzerinden yapıldığının göstergesi olmaktadır.

Eğitimi Kırgızca-Rusça ve Özbekçe dillerinde ayrı ayrı sürdüren özel okullar öğrenci sayıları açısından ele alındığında ise en fazla öğrenci sayısına Rusça eğitim veren özel okulların sahip olduğu görülmektedir. Son altı yıl içerisinde de kısmi bir artıştan söz edilebilmektedir. Ardından Kırgızca ve üçüncü sırada da Özbekçe dilinde eğitim veren özel okullar gelmektedir. Ülke genelinde 2006'da özel okulların öğrenci sayısı 5.753 iken 2012'ye gelindiğinde bu sayı . yükseltilmiştir. Kısmi de olsa anlamlı bir yükselme olarak okunabilir.

İki ve daha fazla dilde eğitim veren özel okullar Kırgızistan'da çok fazla değildir. Kırgızca-Rusça ve Kırgızca-Özbekçe dilerinde eğitim yürüten özel okullar Kırgızistan genelinde 2006-2012 yılları arasında ortalama 13'lerdedir. 2007'de Kırgızca-Özbekçe dillerinde eğitim yürüten bir özel okul açılmıştır. Fakat 2011'e kadar bu dillerde eğitim özel okul çerçevesinde sürdürülememiştir, ancak 2012'de yine bir okulda bu iki dilde ortak eğitim özel olarak vermeye başlanmıştır. Bu özel okulun 2008-2011 arası kapanma nedeni ülkedeki Kuzey-Güney gerginliğine bağlı olarak okunabilir.

İki ve daha fazla dilde eğitim veren özel okullardaki öğrenci sayısına bakıldığında Kırgızca-Rusça'ya eğilimin anlamlı olduğu görülmektedir. 2006'da bu dillerde eğitim veren okullara eğilim 8.645 iken 2012'de bu oran kısmi düşüşle 7.089'a gerilemiş durumdadır. Kırgızca-Özbekçe tercih eğilimi oldukça değişkendir. İlk olarak 2007'de bu dillerde özel okul açılmış ve 397 öğrenciye eğitim verilmiştir, sonra 2011'e kadar bu dillerde eğitim veren özel okul kalmamıştır, ancak 2012'de yine bir özel okul açılarak 80 öğrenciye eğitim vermeye başlanmıştır. Bu değişkenliği iç siyasal hareketlenmeye bağlamak olasıdır.

Sonuç olarak tüm bu dağılım (genel/devlet/özel) çerçevesinde ifade etmek gerekir ki, Kırgızistan Road D. Lambert'in analizinden hareketle iki dilli başat yapısından ötürü ikili kategoriye dahil olabileceği gibi mozaik kategoriye de uygun bir perspektif sunmaktadır. Araştırmada ortaöğretimde dört ayrı dilde eğitim verilmesi, dağılımlarda ülkenin en büyük topluluğunun dili olarak Kırgızca'nın en yüksek tercihte çıkması, yine ülkenin Kırgızca'dan sonra ikinci resmi dili ve Orta Asya'nın ortak iletişim dili olarak Rusça'ya Sovyet sonrasında dahi hala dikkate değer bir tercihin devam ediyor olması öne çıkan temel eğilimler olarak belirginlik kazanmıştır. Ülkenin çoktopluluklu bir sosyal yapıya sahip olmasının neticesi olarak eğitim politikalarında ve planlamasında her topluluğun kendi anadilinde eğitim alabilecek ortamlar yaratıldığı görülmektedir. Ve bu planlamada, özellikle azınlık grupları düşünüldüğünde dahi özel okullar aracılığıyla değil bilakis devlet okulları aracılığıyla eğitimin yürütülmesine önem verildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, Kırgızistan devletinin heterojen sosyal yapısının yarattığı bu çokkültürlü ortamından kaynaklanan çokdilli eğitim politikalarını ve de bu politikalar çerçevesinde yaptığı planlamayı ülkenin jeopolitik iklimine bağlamanın anlamlı olacağı açık görülmektedir.

DİPNOTLAR

¹ Örneklendirmek gerekirse, Kanada'da da toplumsal birlik eşitlik ve adalet inancı, danışma ve diyalog inancı, uzlaşma ve hoşgörünün önemi, çeşitliliğin desteklenmesi, şefkat ve cömertlik, doğal çevreye tutkunluk, özgürlük, barış ve şiddete dayanmayan değişim zemininde sağlanmaktadır.

² Özyönetim hakkı istemi, doğası gereği, yurttaşlığın bütünleştirme işlevine çok ciddi bir meydan okumadır. Gerek azınlık grupları için temsil hakları gerekse göçmen grupları için çöketniklilik hakları büyük siyasi topluluğu tartışmasız veri kabul eder ve bu topluluğa daha büyük katılımı sağlama peşindedir. Oysa ki, özyönetim istemleri, açıkça, büyük siyasal topluluk bağlarını zayıflatma, otoritesini ve kalıcılığını sorgulama eğilimi yansıtır.

³ Batı toplumlarında Rönesansla başladığı kabul edilen '*bireyselleşme*'nin beraberinde getirdiği '*çoğulculuk modeli*' ile (düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlüğü), hukukun üstünlüğü (temel hak ve özgürlüklerin siyasal iktidarın keyfi tasarruflarına karşı güvence altına alınması), siyasal iktidarın genel ve eşit, düzenli aralıklarla yapılan gizli oy (açık sayım ilkelerine dayalı seçimlerle el değiştirmesi) öğeleriyle ifade edilen biçimsel (usuli-procedural) bir demokrasi tanımına ulaşılmıştır. Bkz., Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul, İletişim Yay., 1995(1990), s.31

⁴ Kuram gereği demokrasi özgür, eşit ve sorumlu yurttaşlar öngörür. Özgürlük ve eşitlik ise hem demokrasiye hem de yurttaşlığa bağlıdır.

⁵ Toplumsal farklılaşma, bireyin kendini ötekine bağlayan benzerliği rahatlatıcı bir durum olarak değil, değersizleştirici bir durum olarak gördüğü zaman yöneldiği bir süreçtir. J.P. Codol ve arkadaşlarının benzerlik ve farklılık üzerine gerçekleştirdikleri araştırmalarının sonuçlarına göre herhangi bir bireyin kendisi de dahil olmak üzere kendi grubunun üyeleri arasında algıladığı benzerlik, kendisi dahil olmadığında benzerlikten daha düşüktür; ayrıca her iki grubun üyelerinin diğer grup üyeleri arasında algıladığı benzerlik, kendi grubunda algıladığı benzerlikten daha yüksektir. Bu araştırmalardan anlaşılacağı üzere, insanın kendisiyle ötekisi arasında yüksek bir benzerlik bulmaktan kaçınma ve kendini farklı olarak konumlama eğilimi bulunmaktadır. Bkz., J.P. Codol, "La Perception de la similitude interpersonelle", *Année psychologique*, 1984'den aktaran Nuri Bilgin, *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, İstanbul, Sistem Yay., 1996, ss.43-56

⁶ Millet durağan/statik bir nesne değil, dinamik bir süreçtir. Millet sürekli devinen bir oluşumdur. Kendimizi, kimliğimizi anlamlandırmaya çalıştığımız dinamik ve devinen bir tasarıda, doğal olarak 'homojenlik', bir başka ifadeyle '*ethnocentric milliyetçilik*' aranamaz. Bu noktada çeşitlenme ve bölünmeyi içselleştirebilecek en elverişli siyasal yapıyı saptamanın yaşamsal değeri ortadadır. Bu şekilde kimi devletler kültürlerinin çeşitliliğini ortak bir yurttaşlık ülküsü ile kaynaştırarak '*nötralize*' olacaklar, kimileri 'federasyon'lar oluşturacak, kimileri ise de başka azınlıklara özellikler veren ulus-devletler olabileceklerdir. Dolayısıyla bu görünümde hareketle yurttaşlığı ve milliyetçiliği olmuş bitmiş, her anlamda tamamlanmış bir proje olarak değil, aksine sürekli devinen, sürekli oluşum içerisinde bulunan, uçları açık bir tasarım olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Konuyla ilgili daha ayrıntılı tartışmalar için bkz., Ali Rattansi ve Sallie Westwood, *İrkçılık, Modernite ve Kimlik*, İstanbul, Sarmal Yay., 1998, 351ss

KAYNAKÇA

Adam D. Smith, *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*, Çev. Derya Kömürcü, İstanbul, Everest Yay., 2002

Agnes Heller ve Ference Feher, *Postmodern Politik Durum*, Ankara, Öteki Yay., 1993

Ahmet Fethi, "Türkiye'de Ulusal Kültür: Bir Kavramsal Çerçeve Denemesi", *Kültür ve Toplum*, İstanbul, Hil Yay., 1995

Akın Özçer, *Çoğul İspanya*, Ankara, İmge Kitabevi Yay., 2006

Ali Rattansi ve Sallie Westwood, *Irkıçlık, Modernite ve Kimlik*, İstanbul, Sarmal Yay., 1998

Amartya Sen, *Kimlik ve Şiddet. Kader Yanılsaması*, Çev. Ahmet Kardam, İstanbul, Optimist Yay., 2010

Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills, *Dünya Sistemi / Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?* Ankara, İmge Yay., 2003

Atilla Eralp, *Devlet, Sistem ve Kimlik*, İstanbul, İletişim Yay., 1996

Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, Çev. İskender Savaşır, İstanbul, Metis Yay., 1995

Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, Çev., İskender Savaşır, İstanbul, Metis Yay., 1993

Benjamin Barber, *Güçlü Demokrasi: Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset*, Çev., Mehmet Beşikçi, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1995

Cemil Oktay, *Siyaset Bilimi İncelemeleri*, İstanbul, Alfa Yay., 2005

Charles Taylor, "The politics of recognition", *Multiculturalism, Examining the Politics of Recognition*, New Jersey, Princeton University Press, 1993

Claude Lévi-Strauss, *İrk, Tarih ve Kültür*, İstanbul, Metis Yay., 1997

Emine Yavaşgel, *Siyasal İletişim / Kavramlar ve Ardındakiler*, Ankara, Babil Yay., 2004

Emre Kongar, *Demokrasi ve Kültür*, İstanbul, Remzi Kitabevi yay., 1992

Eric J. Hobsbawn, *1780'lerden Günümüze Milletler ve Milliyetçilik 'Program, Mit, Gerçeklik'*, Çev., Osman Akinhay, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1995(1993)

Eric J. Hobsbawn, *Nations and Nationalism*, New York, Cambridge University Press, 1994

Eric J.Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1993

Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan, İstanbul, İnsan Yay., 1992

Ernesto Laclau, *Siyasal Kimliklerin Oluşumu*, Çev., Ahmet Fethi, İstanbul, Sarmal Yay., 1995

H. Kemal Karpat, *Türkiye ve Orta Asya*, Çev.Hakan Gür, Ankara, İmge Kitabevi Yay., 2003

Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu*, İstanbul, İletişim Yay., 2009

Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları I*, İstanbul, İletişim Yay., 1996

Hıfzı Topuz, *Dünyada ve Türkiye’de Kültür Politikaları*, İstanbul, Adam Yay., 1998

İmmanuel Wallerstein, *Modern Küresel Sistem*, Çev., Kürşat Atalar, İstanbul, Pınar Yay., 2005

İsmail Çoşkun, *Modern Devletin Doğuşu*, İstanbul, Der Yay., 1997

J.P. Codol, “La Perception de la similitude interpersonelle”, *Année psychologique*, 1984

Jean-Jacques Rousseau, “A Discourse on Political Economy”, *Social Contract and Discourses*, London, 1913

John Dewey, *Özgürlük ve Kültür*, Çev., Vedat Günyol, İstanbul, Remzi Kitabevi Yay., 1987

John Keane, *Demokrasi ve Sivil Toplum*, Çev., Necmi Erdoğan, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1994

John Rawls, “The Idea of an Overlapping Consensus”, *Oxford Journal of Legal Studies*, 7/1

John Rawls, *Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2006(2003)

John Raws, “Kantian Constructivism in Moral Theory”, *Journal of Philosophie*, 77/9, 1980

John Stuart Mill, *Özgürlük Üstüne*, İstanbul, Belge Uluslararası Yay., 2000(1985)

Jürgen Habermas, “Öteki” Olmak ve “Ötekiyle” Yaşamak. *Siyaset Kuramı Yazıları*, Çev. İlknur Aka, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2005

Levent Köker, “Çokkültürlülük ve Demokratik Meşruluk Sorunu”, *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*, İstanbul, Bağlam Yay., 1997

Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul, İletişim Yay., 1995(1990)

Manuel Castels, *Kimliğin Gücü: Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2004

Manuel Castels, *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür. İkinci Cilt: Kimliğin Gücü*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2006

Necdet Ekinci, *Siyasal İletişime Giriş*, Bişkek, KTMÜ Yay., 2010

Nuri Bilgin, *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, İstanbul, Sistem Yay., 1996

Nuri Bilgin, *Kollektif Kimlik*, İstanbul, Sistem Yay., 1995

Olivier Roy, *Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmal Edilişi*, Çev. Mehmet Moralı, İstanbul, Metis Yay., 2000

Orhan Özkaya, *Küreselleşme ve Ulusal Devletler*, İstanbul, Asya Yay., 2012

Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), “Kırgızistan’da Son Gelişmeler: Dün, Bugün, Yarın”, *Rapor 26*, Ocak 2011

Ozan Erözden, *Ulus-Devlet*, Ankara, Dost, 1997

P.A. Taguieff, *la force du prejudice. Essais sur le racism et ses doubles*, paris, Ed. Gallimard, 1987

Paul Connerton, *Toplumlar Nasıl Anımsar? Çev.*, Alaeddin Şenel, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1999

Road D. Lambert, “Language Policy: An Overview”, *International Symposium on Language Policy*, 20 December, Bar-Ilan University, 1995

Robert Nozick, *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2006(2000)

Russell Jacoby, *Belleğini Yitiren Toplum*, Çev., Hakan Atalay, İstanbul, Ayrıntı Yay., Trz.

Samir Amin, Noam Chomsky ve André Gunder Frank, Çev., Ahmet Fethi, *Düşük Yoğunluklu Demokrasi*, İstanbul, Alan Yay., 1995

Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması*, Ankara, Vadi Yay., 1997

Selami Sargut, *Kültürlerarası Farklılaşma ve Yönetim*, Ankara, İmge Yay., 2010

Sevilay Çelenk, *İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar*, Ankara, De Ki Yay., 2008

Sigmund Freud, *Uygarlık, Din ve Toplum*, Ankara, Öteki Yay., 1995

Terry Eagleton, *Kültür Yorumları*, Çev., Özge Çelik, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2011(2005)

Umut Özkırmılı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul, Sarmal Yay., 1999

Will Kymlicka, *Çokkültürlü Yurttaşlık / Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, Çev., Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1998

William E. Connolly, *Kimlik ve Farklılık*, Çev., Ferma Lekesizalın, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1995

Zbigniew Brzezinsky, *Büyük Çöküş*, Ankara, İş Bankası Kültür Yay., 1990

Zygmunt Bauman, *Özgürlük*, İstanbul, Sarmal Yay., 1997

Zygmunt Bauman, *Siyaset Arayışı*, İstanbul, Metis Yay., 2000